

Росен МИЛАНОВ

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

**ЛИТЕРАТУРА И АСКЕЗА
В „DE LAUDE EREMI“ НА ЕВХЕРИЙ
ОТ ЛУГДУН († ОК. 450)**

Rosen MILANOV

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

LITERATURE AND ASCETICISM
IN “DE LAUDE EREMI” BY EUCHERIUS OF LUGDUN († CA. 450)

„Възхвала на пустинята“ („De laude eremi“) е едно от произведенията на Евхерий от Лугдун (дн. Лион, Франция) († ок. 450), в което присъстват много интригуващи мотиви, от една страна, за изследователите на ранната латинска християнска литература и за изследователите на богословието от този период, от друга. Съчинението на Евхерий е едновременно писмо, похвална реч и християнска проповед. Предмет на настоящото изследване са литературните похвати на възхвалата, както и аскетически идеи в нея и начина на тяхното изразяване, като се търси отговор и на въпроса за нейния жанр. Формулираната теза е, че Евхерий твори в специфичен литературен жанр – похвална епистоларна проповед, в която, наред със значимостта на пустинята като място за уединена молитва и общуване с Бог, е изразено библейското и светоотеческо учение за взаимодействието между благодатта и свободната човешка воля.

“Praise of the Desert” (“De laude eremi”) is one of the works of Eucherius of Lugdun (present-day Lyon, France) († ca. 450), in which there are many motifs, intriguing for researchers of early Latin Christian literature on the one hand, and for scholars of theology from this period on the other hand. The work of Eucherius is at once a letter, a eulogy, and a Christian sermon. The subject of this study are the literary means of praise, as well as the ascetic ideas in it and the way of their expression, with an answer being sought to the question of its genre. The formulated thesis is that Eucherius wrote in a specific literary genre – a laudatory epistolary sermon, in which, along with the importance of the desert as a place for a solitary prayer to and communication with God, the biblical and patristic teachings on the interaction between grace and free human will is expressed.

Ключови думи: ранна християнска литература; възхвала („laus“); аскеза; богословие; благодат и свободна воля.

Keywords: *early Christian literature; praise (“laus”); asceticism; theology; grace and free will.*

Личността и творчеството на Евхерий от Лугдун (Лугдунум) е обект на внимание сред изследователите и на богословието, и на литературата. Роден около 380 г. в знатно галско семейство, Евхерий първоначално заема висока държавна длъжност, но решава със семейството си да започне аскетически живот на новия за онова време център на монашески и отшелнически живот близо до бреговете на Кан – Леринските острови (вж. Бояджиев 2000: 454 – 457). Подписът на Евхерий фигурира под решенията на събор от 435 г. – вече като епископ на Лугдун (дн. Лион). Без съмнение, Евхерий е оставил дълбок отпечатък върху картината на западното християнство от V в. – и заради своята епископска дейност, и заради литературните си трудове. На Евхерий (заедно с Хонорат от Арелат е посветена част от „Събеседвания“ (*Collationes*) на Йоан Касиан († сл. 435). Според големия писател и автор на „Събеседвания“-та западните християни са получили „началата на отшелническият живот“ (Cassianus 1958: 98)¹ от двамата лерински монаси и по-късни епископи.

Литературната дейност на Евхерий не е чак толкова обширна като на някои негови съвременници – например Августин от Хипон († 430) и Хиероним от Стридон († 420), но пък е разностранна като жанрове. Запазени са пет автентични съчинения на Евхерий: „Презрението към света и светската философия“; „Правила за духовното разбиране“; „Наставления“; „Страдание на мъчениците в Агавън“ и „**Възхвала на пустинята**“ (*De laude heremi*).

Предмет на настоящото изследване е възхвалата на Евхерий. **Обект** е, на първо място, нейната литературна страна, и след това – нейният богословски и аскетически идеен хоризонт. **Методите** са интердисциплинарни и включват филологически и богословски дедуктивен анализ. **Целите** са да се изведе теза относно жанра на многостранното съчинение и да се систематизират литературните похвати и аскетически идеи, включително и имплицитните такива. **Задачите**, произтичащи от целите, са: изясняване на историческия, филологическия и теологичния контекст на *De laude heremi*, открояване на литературните похвати, сравнение с други произведения от древността, разглеждане на използваните библейски образи и фигури и изясняване значението за вплетените богословски идеи. **Актуалността** на статията се обуславя от липсата на такъв тип проучване в българската изследователска литература. Личността на Евхерий и неговото творчество е предмет на изследване у някои западни автори: например Салваторе Прикоко (Pricoso 1965), Илона Опелт (Opelt 1963; 1968), познавача на монашество на Лерин Клеменс Каспер (Casper 1991). Интерес към Евхерий и точно към „Възхвала на пустинята“ е налице и у православни богослови, и по-специално у йеромонах Серафим (Роуз) (Роуз 2005: 119 – 126), който възторжено определя Евхерий като писателя, възпял западната пустиня

¹ Collationes 11 – 17 – Praefatio: *prima anachoreseos instituta (suscepimus)*.

(вж. Роуз 2005: 119). У нас най-големият авторитет по темата за леринското монашество е проф. Румен Бояджиев (Бояджиев 2000; 2022); налице са и две статии по темата от автора на настоящата статия (Миланов 2009; 2010). Нито едно от посочените изследвания на български и чужд език обаче не притежава характера на настоящото изследване и не е идентично с неговата тема и теза. **Тезата**, която ще бъде формулирана, е свързана с наличието на своеобразен синкретичен жанр в лицето на произведението на Евхерий, както и с имплицитното присъствие на богословско-аскетически идеи по въпроса за отношението между Божията благодат и свободната човешка воля.

I. Литературен и аскетически контекст и извори на *De laude eremi*

„**Възхвала на пустинята**“ (Eucherius 1894: 175 – 194) представлява **писмо**, отправено към Хиларий от Арелат († 449). Повод за написването е заминаването на Хиларий от Лерин заедно с духовния му наставник Хонорат, избран за епископ на Арелат (дн. Арл) († 429), и последвалото му връщане на монашеския остров. Евхерий поздравява Хиларий за това решение с литературна възхвала на уединения живот.

В древността епистолярният жанр предоставя богати литературни възможности и служи за изразяване на богословски идеи. Някои от най-известните произведения на християнската литература, макар и наглед парадоксално, представляват сами по себе си писма. Най-честата форма, в която преминават писмата, е трактатът – на първо място, богословски, понякога богословско-философски, като границата между единия и другия невинаги може да бъде еднозначно очертана. В произведението на Евхерий обаче не е налице класически трактат.

Литературният жанр, към който може да бъде отнесено съчинението, е **възхвала** (*laus*), или **похвално слово** като познатите например в по-късната старобългарска литература. Но възхвалата на Евхерий не е първа по рода си, а има предшественици в древната дохристиянска, нехристиянска и християнска литература. В похвалните слова най-често се прославя личност. Във втората книга на „Георгики“ обаче Вергилий възхвалява страна – Италия (вж. Вергилий 1980: 81)². Известни са и възхвали например на град Рим. Може да се направи паралел с по-късна възхвала на друга страна – от християнските автори Изидор от Хиспала (Севиля) († 636) в пролога на *Historia de regibus Gothorum, Wandalorum et Suevorum* вмъква възхвала на родната Испания (Isidor: Praefatio).

Галия притежава богата традиция в похвалните слова и панегириците. Единадесет от всичките дванадесет панегирика в т.нар. „Корпус на латинските панегирици“ произхождат именно от Галия: т.е. класическото образование в Галия, и по-специално в нейната южна част е било на високо ниво. Евхерий

² „Тук постоянно е пролет, през зимните месеци лято,/ дважд натезават стадата, овошките два пъти носят. [...] Същата тази земя ни показва реки от сребро и/ медни залежи, тече в дълбините ѝ злато обилно“ (Вергилий 1980: 81).

несъмнено е познавал предходните образци на похвална реч. Неговото похвално слово обаче е уникално по рода си заради факта, че в нея не се прославя нито личност, нито конкретна страна.

Предметът на възхвалата на леринския автор дори не е една природна местност, както би могло да се предположи първоначално. Под думата „пустиня“ (*eremus*) Евхерий има предвид най-вече уединението на Леринските острови, което се намира пред очите му: монашеската традиция там води началото си от основателя на първия манастир Хонорат от Арелат, прекарал дълги години в пустините на Египет и Палестина. Но в по-широк контекст, както се разбира и от текста на произведението, в понятието „пустиня“ се обхващат **всички места, подходящи за уединен аскетически живот.**

Изворите на възхвалата се ограничават само и единствено до библейските книги на Стария и Новия завет, което е характерно за аскетическата литература на V в. В светогледа на един писател монах, понякога дори и високообразован, езическата литература не представлява авторитет, нито пък съдържа особено ценни и достойни за споменаване моменти. Същевременно християнската традиция не е установила, така да се каже, настолни книги и автори, освен присъстващото в цялото ежедневие на монастите, отшелниците, а дори и на някои от редовите християни Свещено писание с неговите текстове за богослужбна и частна употреба.

В *De laude eremi* е налице пряко позоваване на библейския текст, особено на „Псалми“-те, понякога с дословни цитати, вплетени в самия текст на възхвалата. Освен това се използват историческите книги на Стария завет, евангелията. Позоваването на библейския текст, както ще стане ясно по-нататък, е пряко свързано и с историческия обзор, който прави Евхерий за целите на тезата си за величието на аскетическата пустиня.

II. Литературни похвати в *De laude eremi*

Използваните от Евхерий литературни похвати са разнообразни и тяхното умело подбиране и вплитане в текста прави силно впечатление на читателите, а и изследователите обръщат особено внимание на тях³. От художествените похвати в палитрата на Евхерий особено се открояват **реторичните въпроси**, групирани в последователност, например: „Къде се разкрива по-удобен път за усъвършенстване на тези, които полагат усилия? Къде се открива по-широко поле за добродетелите? Къде по-лесно умът може да бди? Къде е по-свободно сърцето да се бори за единение с Бог, от онези тайни места, в които Бог е лесно не само да се намери, но и да се запази?“ (Eucherius 1894: 188)⁴

---

³ Подробен анализ на тези похвати във въведението на възхвалата в: Opeit 1968: 199.

⁴ De laude heremi 33: *Ubi promptior ad perfectionem tendentibus via panditur? Ubi maior virtutibus campus aperitur? Ubi facilius mentis ut possit circumspicere custodia? Ubi liberior cordis, ut Deo inhaerere certet, intentio, quam illis utique secretis, in quibus Deum non solum invenire promptum est verum etiam custodire?*

Градацията е още един от похватите на галския автор, сякаш задължителен елемент на похвалната реч. Така например в пустинята Мойсей „и не само вижда (Бог – бел.м.), но и Го чува да говори“ (Eucherius 1894: 180)⁵.

Характерно за похвалните слова е и използването на **метафори**. Евхерий не прави изключение в тази изначална литературна тенденция. При него дори присъства изброяване на **метафори**, състоящи се от определяемо и несъгласувано определение, например: „И така, това жилище – пустинята – не без основание ще нарека някакъв дом на вярата, сандъче на добродетелта, светилище на благодатта, съкровище на благочестието, склад на правдата“ (Eucherius 1894: 186)⁶.

Възклицанията много често са взети и от библейския текст, например от книга „Псалми“: „Колко голямо е множеството на Твоята сладост, Господи!“ (Пс. 31 (30):20) (Eucherius 1894: 180)⁷

Сравненията у Евхерий са свързани с теологичния контекст на съчинението му. Често те препращат към основния и единствен извор, използван в творбата му: библейския текст. Галският автор черпи идеи и разнообразява възхвалата си именно като вплита в нея образи и разкази от Свещеното писание. Така например той сравнява пустинята с небето: Христос, „поставен в пустинята, сякаш вече“ е „отведен на небето“ и едно от основанията за такова сравнение е, че там Му служат ангели (Eucherius 1894: 185)⁸.

Любимият похват на всички християнски автори от древността е **анти-тезата**. Именно тази литературна фигура може да бъде определена като специфичен отличителен знак на християнската литература. Явлението е свързано с предшествениците на древноцърковната литература в лицето на авторите на свещените библейски текстове, и по-специално с посланията на апостол Павел. Евхерий не прави изключение от цялостната картина на изпълнената с антитези християнска традиция. Така например адресатът на „Възхвала на пустинята“ Хиларий е „млад по години“, но същевременно „възрастен по нрав“ (Eucherius 1894: 178)⁹. Антитезата тук и на други места съдържа наглед логическо противоречие, което обаче се вписва добре в християнското светоусещане, често некореспондиращо със светската логика.

Антитезите на древния галски писател характеризират най-вече предмета на неговото произведение: пустинята в нейните различни смисли още от библейския текст до съвременността на автора. В разказа за Мойсей и Божиите чудеса в пустинята Бог „с явно свидетелство изрази заслугата на скритата чест“ (Eucherius 1894: 180)¹⁰ на това място. С антитеза се изразява и възгледът

⁵ De laude heremi 7: *nec solum vidit, verum etiam audivit loquentem.*

⁶ De laude heremi 28: *Hoc igitur heremi habitaculum dicam non inmerito quandam fidei sedem, virtutis arcam, caritatis sacrarium, pietatis thesaurum, iustitiae promptuarium.*

⁷ De laude heremi 8: „*Quam magna multitudo dulcedinis tuae, Domine!*“

⁸ De laude heremi 23: *in heremo constitutus tamquam iam in caelum revectus.*

⁹ De laude heremi 3: *annis iuvenem moribus senem.*

¹⁰ De laude heremi 7: *manifesto tunc indicio meritum occulti honoris expressit.*

на Евхерий за висотата на живота в пустинното уединение на разговора и общуването с Бог: „Така някога на онези в пустинята, понеже земята не можеше да даде храна, небето служеше“ (Eucherius 1894: 182)¹¹.

III. Аскетически идеи в *De laude eremi*

Пустинята притежава превъзходство, тъй като тя е „по-голяма“ от всички места в света; тя ги превъзхожда „с всичките си блага“ (Eucherius 1894: 192)¹².

Причината за оттеглянето в пустинята е най-вече любовта към нея и към общуването с Бог в нея. Евхерий говори за *amor heremi, charitas heremi* – „любов към пустинята“ (Eucherius 1894: 177)¹³, очевидно поставяйки знак за равенство между нея и *Dei amor* („любовта към Бог“). Това е така поради факта на реалното общуване на аскета с Бог именно в пустинното уединение, на разговора с Него, осъществяващ се в чистата и искрена, дълбока молитва. От тази гледна точка **определението**, което Евхерий дава на пустинята с оглед на нейните качества и целите, преследвани в нея, е „**храм на нашия Бог**“ (*Dei nostri templum*) (Eucherius 1894: 178)¹⁴. Евхерий обявява пустинята за „**място за молитва**“ (*locus orationis*), поради това че Бог се е молел именно там (Eucherius 1894: 186)¹⁵. Противно на външното впечатление, това, което за тялото изглежда пустиня, всъщност е едновременно и „рай за душата“ (*animae paradisus*) (Eucherius 1894: 191)¹⁶.

Галският писател не се съмнява в извънредния смисъл и значение на пустинята и поради своя личен опит, и поради опита на мнозина свои предшественици. В подкрепа на това твърдение той привежда редица примери от текста на Свещеното писание. Дългият **обзор на библейските личности**, свързани с пустинята, и техните дела в нея е характерен за древната християнска литература и се използва с различни цели, като по такъв начин ярко изпъква приемствеността между древноцърковната литература и свещените библейски текстове. В пустинята са общували с Бог цар Давид, пророк Илия, пророк Елисей, в пустинята са и проповедта и всички дела на Йоан Кръстител (вж. Eucherius 1894: 183 – 184)¹⁷.

След изредените библейски персонажи, които извършват велики дела и изпитват особено силни моменти на общуване с Бог в пустинята, и Христос

¹¹ De laude heremi 12: *Sic quondam in heremo constitutis, quia praestare victum terrae non poterant, caelum ministrabat.*

¹² De laude heremi 40: *(Ita terra haec singulis terriis) maior (ad singula omnes praecedat) bonis omnibus.*

¹³ De laude heremi 1.

¹⁴ De laude heremi 3.

¹⁵ De laude heremi 26.

¹⁶ De laude heremi 39.

¹⁷ De laude heremi 17 – 21.

побеждава изкушенията на дявола на същото място. Това дава основание на Евхерий да заяви смело, донякъде под влияние на литературния си патос, че в определена степен пустинята е повече от рая. Приповдигнатото възклицание също може да се смята за градация, типична за възхвалите в древната литература: „О, велика похвала на пустинята – дяволът, който бе победил в рая, да бъде победен в пустинята!“ (Eucherius 1894: 185)¹⁸

Леринският монах и епископ на Лугдун притежава, както бе споменато, високо образование и използва богословските си познания, като обширно прилага **алегорично тълкувание** към библейския текст. Някои изследователи биха потърсили връзка с обучението му на монашеския остров, чийто манастир е основан от Хонорат Арелатски. Първият аскет на Лерин е прекарал години на Изток, при пустинниците – монаси и отшелници на Египет и Палестина, сред които със сигурност е далеч по-разпространено влиянието на Александрия, отколкото на Антиохия. Тълкуванието на Библията в първата от двете т.нар. богословски школи е именно алегорично, за сметка на втората – крайно буквалистична по своя характер. Все пак такива догадки изглеждат прекалено изкуствени и със сигурност не могат да се докажат въз основа на запазени извори. Едно наблюдение обаче е неоспоримо: алегоричното тълкуване на библейския текст е по-близо и до светоусещането на западните автори от монашеските среди. Целта на Евхерий е чрез алегорично тълкуване да покаже различни положителни качества на пустинята, например: „Там се намира и „Живият хляб“, „Който слиза от небето“ (Йоан 6:51, 50) (Eucherius 1894: 191)¹⁹.

Християнският подвиг е **синергия**, т.е. **съ-действие между Бог и човека**. Евхерий е **изразител на библейското учение** за двата фактора в осъществяването на човешкото спасение, като говори за „съпътстваща благодат“ (Eucherius 1894: 186)²⁰. Евхерий, наистина, не е сред авторите на трактати, опровергаващи изрично еретическите грешки на Пелагий († сл. 418) и крайностите в учението на неговия противник Августин. Като такива в литературата на бурния в теологично отношение V в. са останали Йоан Касиан, Фавст от Реи († сл. 485) и анонимният автор на *Praedestinatus*. Но Евхерий е от същата богословска традиция на тези автори, с първите двама от които е бил в непосредствен контакт.

Големият авторитет по въпроса за благодатта и свободата на волята от западната традиция безспорно е Йоан Касиан. Успоредно с него обаче в неговите идейни хоризонти се намират и други автори, най-голямата част от които принадлежи на Леринските острови. Монашеските острови през V в. са такива не само във физически, но дори и в метафизичен смисъл – острови на библейското и светоотеческо учение за синергията между Бог и човека. Авторы като Вин-

¹⁸ De laude heremi 23: *O laus magna deserti, ut diabolus qui vicerat in paradiso in heremo vinceretur!*

¹⁹ De laude heremi 39: *panis vivus qui de caelo descendit.*

²⁰ De laude heremi 27: [...] *comitantem gratiam.*

ценций Лерински († сл. 434), най-вече епископът на Реи (дн. Риц – Франция) Фавст, но и Евхерий с отделни съчинения или моменти в свои произведения се разграничават рязко не само от пелагианската ерес, но и от крайностите в набиращото популярност погрешно учение на Августин и неговите последователи за пълната повреда на човешката природа след грехопадението. Леринските автори и техният предшественик, съвременник и идеен предводител Йоан Касиан правилно разбират, че такъв възглед води до логично продължение в безусловното предопределение – на едни за спасение, а други за гибел. И съответно в такъв порядък Бог би бил виновник за смъртта за умиращите с вечна смърт: едно учение, крайно далечно на автентичното християнство (по въпроса вж. Миланов 2011: 16 – 18). И именно на големия Йоан Касиан и авторите от Леринските острови, сред които и Евхерий, се дължи обстоятелството, че Западът не скъсва връзката си с ортодоксалния Изток още през V в., макар в римокатолическото богословие по-късно и до днес тези големи и значими личности да са смятани за еретици – полупелагиани (вж. Casper 1991: 248 – 256)²¹.

Заклучение

„Възхвала на пустинята“ на Евхерий от Лугдун представлява писмо, и е изградена, от една страна, в традициите на античната **похвална реч**, а от друга, наподобява християнска **проповед**. Съчинението на Евхерий може да се разглежда като иновативно заради синкретичната си литературна форма и да се определи като **похвална епистоларна проповед**.

Във „Възхвала на пустинята“ се използват обширно следните литературни похвати: **градация, сравнения, реторични въпроси, възкличания, метафори**, в най-голяма степен, **антитези**.

Под думата **пустиня** в съчинението се има предвид не географско понятие, а **местата, особено подходящи за аскетически живот**, каквито могат да бъдат и острови като Лерин. „Възхвала на пустинята“ изтъква като най-главна причина за оттеглянето в пустинята **любовта към Бог**. Евхерий, който се позовава на библейския текст – както на Стария, така и на Новия завет, често прибегва до **алегорично тълкувание**. Пустинята (*eremus*) притежава много достоинства, което в определен смисъл я превръща в място на особено Божествено присъствие, където могат да се осъществят в пълнота целите на християнския живот.

Евхерий е един от изразителите на **библейското и светоотеческо учение за взаимодействието между Божията благодат и свободната човешка воля**, които се противопоставят на пелагианството, но и не приемат край-

²¹ На огромната разлика между православно и по-късното и съвременно римокатолическо разбиране по въпроса за благодатта и свободата на волята и редица въпроси, свързани с него: началото на човешкото спасение, предзнание и предопределение, Божието желание за спасение на всички хора, е посветена една статия в българската изследователска литература – вж. Миланов 2011: 7 – 18.

ностите в учението на Августин от Хипон. Именно писателите от школата на Леринските острови (заедно с Йоан Касиан) са най-изявените такива автори; те изсяняват и отстояват ортодоксалния възглед, изключващ и надценяването на човешката природа в нейното състояние след грехопадението, и предопределението без възможност от страна на човека за никакво положително самостоятелно действие. И не на последно място: на авторите като Евхерий принадлежи заслугата за запазването на връзката с ортодоксалния Изток, който не е бил подвластен на крайности в ключовия за Запада спор за благодатта и свободата на волята.

БИБЛИОГРАФИЯ

Бояджиев 2000: Бояджиев, Румен. Островното монашество на Лерин и рецепцията на източните монашески идеали в християнска Галия през V в. – В: *ГСУ – Център за славяно-византийски проучвания Иван Дуйчев*, 90 (9) (2000), 453 – 480. // **Boyadzhiev 2000:** Boyadzhiev, Rumen. Ostrovnoto monashество na Lerin i retseptsiyata na iztochnite monasheski ideali v hristiyanska Galiya prez V v. – In: *GSU – Tsentar za slavyano-vizantiyski prouchvaniya Ivan Duychev*, 90 (9) (2000), 453 – 480.

Бояджиев 2022: Бояджиев, Румен. Леринските острови – „Вход към Прованс за Източната християнска традиция през петото столетие. – В: *Светодавец*, 5, 39 – 61. // **Boyadzhiev 2022:** Boyadzhiev, Rumen. Lerinskite ostrovi – „Vhod kam Provans za Iztochnata hristiyanska traditsiya prez petoto stoletie. – In: *Svetodavets*, 5, 39 – 61.

Вергилий 1980: Вергилий. *Буколики. Георгики. Енеида*. Превод от латински. София. // **Vergiliy 1980:** Vergiliy. *Bukoliki. Georgiki. Eneida*. Prevod ot latinski. Sofia.

Миланов 2009: Миланов, Росен. Отричането от света у отците остров Лерин през V – VI век. – В: *Богословска мисъл*, 2 – 4, 47 – 60. // **Milanov 2009:** Milanov, Rosen. Otrichaneto ot sveta u ottsite ostrov Lerin prez V – VI vek. – In: *Bogoslovska misal*, 2 – 4, 47 – 60.

Миланов 2010: Миланов, Росен. Отношението на св. Евхерий Лугдунски († ок. 450) към „светската философия“. – В: *Богословска мисъл*, 1 – 4, 91 – 98. // **Milanov 2010:** Milanov, Rosen. Otnoshenieto na sv. Evheriy Lugdunski († ok. 450) kam „svetskata filosofiya“. – In: *Bogoslovska misal*, 1 – 4, 91 – 98.

Миланов 2011: Миланов, Росен. „Полупелагианство“ в православно догматическо осветление. – В: *Богословска мисъл*, кн. 1 – 2, с. 7 – 19. // **Milanov 2011:** Milanov, Rosen. „Polupelagianstvo“ v pravoslavno dogmatichesko osvetlenie. – In: *Bogoslovska misal*, кн. 1 – 2, 7 – 19.

Роуз 2005: Серафим (Роуз), иеромонах. Православная Галлия. Введение. – В: *Житие отцов. Vita patrum (The Life of the Fathers by St. Gregory of Tours)*. Перевод с английского. Москва: Русский Паломник, 71 – 178. // **Serafim (Rouz), ieromonah. Pravoslavnaya Galiya. Vvedenie.** – In: *Zhitie ottsov. Vita patrum (The Life of the Fathers by St. Gregory of Tours)*. Perevod s angliyskogo. Moskva: Russkiy Palomnik, 71 – 178.

Cassianus 1958: Ioannes Cassianus. Collationes (Jean Cassien. Conférences). T. II. – In: *Sources Chrétiennes* 54. Paris: CERF.

Eucherius 1894: Eucherius Lugdunensis. De laude heremi. – *Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum* 31. Praga, Vindobona, Lipsia., 175 – 194.

Isidor: Isidor Hispalensis. *Historia de regibus Gothorum, Wandalorum et Suevorum.* [Електронен ресурс, към 31.08.2023] <http://www.thelatinlibrary.com/isidore/historia.shtml>.

Kasper 1991: Kasper, Clemens M. *Theologie und Askese. Die spiritualität des Inselmönchtums von Lérins im 5. Jahrhundert.* Münster: Aschendorff Verlag.

Opelt 1963: Opelt, Ilona. Quellenstudien zu Eucherius. – In: *Hermes*. Band 91, Heft 4, October, 476 – 483.

Opelt 1968: Opelt, Ilona. Zur literarischen Eigenart von Eucherius' Schrift „De laude eremi“. – In: *Vigiliae Christianae*, 22, 198 – 208.

Pricoco 1965: Salvatore Pricoco. *De laude eremi.* Catania: Centro di studi sull'antico cristianesimo, Università di Catania.